

Het verst ging Philip Schaff in de Verenigde Staten.²⁶ Schaff was afkomstig uit het Zwitserse Chur. In het jaar 1834 verliet hij Graubünden en kwam hij in Duitsland in aanraking met kopstukken van de opwekkingsbeweging als Tholuck, Neander, Von Kottwitz en Krummacher. Vanaf 1842 was hij privatdocent voor kerkgeschiedenis in Berlijn. De toen drieëntwintigjarige werd als een stijgende ster onder de Duitse revivalisten gezien. In het jaar 1844 emigreerde hij naar de Verenigde Staten, waar hij Duitse theologie introduceerde; hij doorbrak daarmee de Britse calvinistische traditie die er tweehonderd jaar gedomineerd had. Hij verloochende op Amerikaanse bodem zijn herkomst uit de Duits-Zwitserse opwekkingsbeweging geenszins. Tijdens zijn leven heeft hij namelijk de betrekkingen met Europese geestverwanten zorgvuldig onderhouden. Schaff knoopte aan bij de postmillenaristische tradities in het Amerikaanse puritanisme van de achttiende eeuw, en verwachtte de grote verzoening van de verschillende confessies in Amerika. Door een universeel smeltproces zouden katholicisme, protestantisme en oosterse orthodoxie in het niet verzinken. In hun plaats zou dan een ware oecumenische gemeenschap ontstaan, die dusdanig in de cultuur en de maatschappij zou doordringen dat de ontkerstening zou ophouden en de wereld zich met God zou verzoenen. In dit proces zou Amerika een toonaangevende rol spelen. De heilsgeschiedenis volgt de zon op haar weg van oost naar west, van Palestina via Europa tot in de nieuwe wereld, alwaar de geschiedenis haar voleinding krijgt. Van Schaffs visie van een in Amerika opkomend vredesrijk was het maar een kleine stap naar de overtuiging dat daar een maatschappij werd ingericht die alle burgers welzijn, geluk en vrede garandeerde. Wat eens toekomstig, bovenaards en één en al daad Gods was, scheen nu in de geschiedenis van de Verenigde Staten voltrokken te worden.

4.

Bij de bespreking van de geschiedopvatting hebben wij op de signaalfunctie van vroegere en toekomstige gebeurtenissen gewezen. Tegenover het anti-goddelijke, zoals de Franse Revolutie en haar gevolgen, stonden de tekenen van het Rijk Gods. Tot de positieve tekenen behoorden volgens de opwekkingsaanhangers ook tekenen van het ingrijpen Gods in het individuele leven. Het *individualistisch motief* werd zichtbaar aan de hand van de beschrijving van zulk een godservaring. Er was sprake van wedergeboorte, genadige leiding, verlichting. Ondanks het veelvoud aan beschrijvingen waren in het algemeen tenminste twee kenmerken aanwe-

26. J. Hastings Nichols, *Romanticism in American Theology*, Chicago, 1961; G. Shriver, *Philip Schaff. Christian Scholar and Ecumenical Prophet*, Macon, Georgia, 1987. Schaff veroordeelde het revivalisme.